

Serfőző Szabolcs

Mária Terézia pannonhalmi látogatásának mítosza és adományai a főapátságnak

A Pannonhalmával kapcsolatos publikációkban immár bő másfél évszázada időről időre felbukkan az az állítás, miszerint Mária Terézia 1775 júliusában ellátogatott a főapátságba. Somogyi Dániel (1720–1801) főapát egy 1775. április 15-én kelt levele szerint a királynő valóban azt tervezte, hogy a nyár folyamán Pannonhalmára utazik, ám minden jel arra utal, hogy a látogatás végül elmaradt. Valójában tehát nincs adat arról, hogy a királynő valaha is felkereste volna az apátságot. Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogyan alakult ki a királynői látogatás fiktív történeti hagyománya a 19. század közepén, s hogyan épült az be Mária Terézia pannonhalmi adományainak 20. századi interpretációjába.

Mária Terézia és Somogyi Dániel főapát kapcsolata

Mielőtt rátérünk Mária Terézia állítólagos pannonhalmi látogatására, előjáróban szükséges áttekintenünk, milyen kapcsolatban állt a királynő az apátsággal és Somogyi főapáttal.

A nemesi rangú, Veszprém megyében birtokos családból származó (Medgyesi) Somogyi Dániel 1768-ban került a főapáti székbe, s 18 éven át, a rend 1786. évi feloszlataáig állt a monostor élén. Már 1758-tól perjelként működött Sajgó Benedek főapát mellett, majd Sajgó halála után, 1768 februárjában rendtársai szinte egyhangúlag őt jelölték a főapáti tisztségre. Mária Terézia 1768. március 16-án nevezte ki hivatalába, s dekrétumában tíz pontba szedve részletes utasításokat adott számára a rend kormányzására és az 1763.

évi földrengésben megrongálódott pannonhalmi monostor és templom helyreállítására vonatkozóan.¹ Hivatali idejének első évei alatt Somogyi Dániel szoros kapcsolatban állt Mária Teréziával, s minden jel szerint élvezte a királynő bizalmát és szimpátiáját. Az újonnan kinevezett főapát 1768. március 25-én audienciára járult az uralkodó elé, hogy a tisztelgő látogatás során személyesen is bemutatkozhatson neki és kézcsókkal fejezze ki hódolatát és lojalitását.² Egy héttel később Mária Terézia – a késő közepkorig visszanyúló szokásjog alapján – királyi tanácsossá is kinevezte az új főapátot.³ Somogyi Dániel így már nemcsak „infulás főpapként” (*praesul infulatus*), hanem *consiliarius regiusként* is részt vehetett az országgyűlés felső táblájának ülésein.⁴

1770 decemberében Mária Terézia újabb címadományozással tett gesztust Somogyi Dániel felé: az uralkodó a kánonjog szerint csak püspököknek kijáró *reverendus* címet adományozta a főapátnak és utódainak, s ezzel a magyar klérus hierarchiájában a püspökök után jelölte ki a mindenkori pannonhalmi főapát helyét.⁵ A titulus adományozása kései visszhangja volt a pannonhalmi főapát és a pálos generális perjel régóta fennálló rivalizálásnak. A 18. század első felében ugyanis évtizedeken át zajlott az ún. *praecedentia* vita arról, melyiküket illeti az elsőbbség az országgyűlésen a főrendek között.⁶ Bár a vita a 18. század második felére alábbhagyott, 1770-ben egy rövid időre újra fellángolni látszott. Somogyi Dániel 1770 márciusában folyamodott az uralkodóhoz a „tisztelendő” titulusért. Erre válaszul 1770 júliusában Esterházy László Pál pálos rendfőnök is rangemelésért eszközölt ki magának: Mária Terézia közbenjárására XIV. Kelemen pápától megkapta a főpapi jelvények (mitra, pásztorbot, mellkereszt és püspöki gyűrű) viselésének jogát, amelyeket 1770. október 20-án a váci domonkos templomban vett át a rend protektorától, Migazzi Kristóf váci püspöktől.⁷ Ezzel egy időben a pápa – a rendfőnök kérésére – a monasztikus szerzetesrendek közé sorolta a pálosokat, s így egy rendcsaládba kerültek a bencésekkel.⁸

A *reverendus* titulust a királynő alighanem kompenzációnak is szánta azért, hogy Somogyi Dániel lemondjon a főapátság úgynevezett nullius-

¹ A dekrétum szövegét közli: PRT V. 40., 841.

² Szabó Jakab naplójában röviden megemlékezik a főapát bécsi útjáról és Mária Terézia előtt mondott beszédéről. PFL AA 58. 100/a 458. Ld. még: PRT V. 40.

³ PRT IV. 217.; PRT V. 40., 161.

⁴ NÉMETH-FINÁCZY (1900).

⁵ PRT V. 159., 850.

⁶ FORGÓ (2017), 107–110.

⁷ KISBÁN (1940), 108.; DAP 336.; STRESKA (2019), 195.

⁸ KISBÁN (1940), 131.

kiváltságáról,⁹ s ezzel elismerje az esztergomi érsek fennhatóságát, amire végül 1778-ban került sor. A királynő örömmel konstataálta a főapát döntését, mondván, „*ez az egyházi állapot csak fokozza Magyarország apostoli királynának tekintélyét*”.¹⁰

1771 júliusában, amikor a Szent Jobbot Raguzából Bécsbe, majd onnan Budára szállították, Mária Terézia úgy rendelkezett, hogy a szent király ereklyéjét három napig az általa alapított pannonhalmi apátságban, „Magyarország legrégebbi templomában” is tisztelhesék. Esterházy Ferenc kancellár felterjesztését 1771. június 17-én a királynő maga egészítette ki azzal a megjegyzéssel: „*Zu St. Martin als der ältesten Kirch in Hungern solle der Commissari 3 Tag alda zur allgemeinen Andacht das Reliquien aussetzen*.”¹¹

1775-ben Somogyi Dániel a főapátság nagyarányú átépítését tervezte, amelyhez Franz Anton Hillebrandt, a bécsi udvari építészeti hivatal (*Hofbauamt*) élére 1772-ben kinevezett főépítész részletes tervrajzokat is készített.¹² Kézenfekvő a feltételezés, hogy a királynő látogatását maga a főapát kezdeményezhette, hogy a monostor helyszíni bejárása nyomán elnyerje az uralkodó támogatását az átépítéshez, amelyre azonban – feltehetően a túlságosan nagy költségek miatt – végül nem került sor.¹³

Mária Terézia pannonhalmi látogatására vonatkozóan az egyetlen forrás Somogyi Dániel 1775. április 15-én, nagyszombat napján kelt, feltehetően Graczer Zoerard bakonybéli apátnak írott levele.¹⁴ Ebben arról adott hírt,

⁹ A korabeli egyházjog szerint a nullius apátság az egyházmegyétől független területnek minősült, amely fölött a kolostor apátja quasi püspöki joghatósággal bírt. Pannonhalma számára Szent István már az alapítólevélben biztosította a montecassinói apátsággal való jogközösséget, s ezzel az apátságot kivonta a megyéspüspök fennhatósága alól. A kezdeti exemptio legkésőbb a 13. század elejére kibővült, ekkorra Pannonhalma a Szentszékek alárendelt apátsággá vált. DÉNESI (2021), 15.

¹⁰ PRT V. 12. Ld. még: 46., 94.

¹¹ PRT V. 44.; FRAKNÓI (1901), 901.

¹² A Magyar Udvari Kancellária 1776. január 5-én kelt, az uralkodóhoz írott felterjesztése szerint az apátság átépítési terveit Hillebrandt készítette. MNL OL Magyar Kancelláriai Levéltár A 39, 1775: 6050. A korábbi kutatások az egri liceum szerkezetével mutatkozó hasonlóság miatt Josef Ignaz Gerl nevéhez kötötték az apátság átépítési terveit. Ld. KELÉNYI (1996), 62. Az első és második emeleti alaprajzon a *Wenceslaj Sauer / Ao. 1777* jelzés látható, akit a korábbi kutatások építészeti rajzolóknak tartottak. A keresztnév szláv írásmódja alapján elképzelhető, hogy a dél-stájerországi származású Wenzel Graf Sauer von und zu Ankenstein (1742–1799) kamarás és udvari tanácsos szignálta a rajzokat a tervek kamarai véleményezése során. Sauer 1776-ban a Bánáti Kamara tanácsosa volt, majd 1791-től az Alsó-Ausztria kormányzéki elnöke (Regierungspräsident) lett. Ld.: *Staatshandbuch*, 446.

¹³ PRT V. 41., 608.

¹⁴ A *Reverendissime Domine* megszólítással kezdődő levél címzettje feltehetően a bakonybéli apát volt, a főapát ugyanis a levél első sorában a küldött szarvashúsert és az ünnepi jókívánságokért mondott köszönetet, minden bizonnyal húsvét alkalmából, ami ez évben április 16–17-re esett. A Bakonybélből rendszeresen Pannonhalmára küldött vadhúsról: DÉNESI (2020), 91.

hogy a királynő Bécsből tudatta vele szándékát, miszerint az év júniusában vagy júliusában Pannonhalmára kíván látogatni.¹⁵ A főapát a bakonybéli filiális apátság elöljáróját is meghívta az ünnepi eseményre, s kérte, hogy az alkalomra készíttessen karinget, valamint fekete gyapjuszövetből mozzettát és birétumot, hogy a többi bencés apáttal együtt méltó módon fogadhassa az uralkodót.

Minden jel arra mutat, hogy a királynő pannonhalmi látogatására végül nem került sor. Sem a bécsi udvar főudvarmesteri hivatalának a ceremóniákról vezetett jegyzőkönyve, az ún. *Zeremonialprotokolle*, sem a korabeli újságok, a *Wienerisches Diarium* vagy a *Preßburger Zeitung* nem szólnak Mária Terézia pannonhalmi útjáról, de a bencés forrásokban sincs annak nyoma.¹⁶ A királynő 1775 nyarát nagyrészt nyári rezidenciáiban, Schönbrunnban és Laxenburgban töltötte. Ebben az időszakban egyetlen utazására július elején került sor: e hó 6-án Laxenburgból Bécsújhelyre ment, ahol felkereste a ciszterci kolostort, a *Neuklostert*, s ott fogadta Itáliából hazalátogató leányát, Mária Amália főhercegnőt és vejét, I. Ferdinánd páрмаi herceget.¹⁷ Minden bizonnyal a szülőkkel együtt utazott három kisgyermekük is. A királynő a következő heteket Laxenburgban töltötte a családjával, ami közrejátszhatott abban, hogy pannonhalmi útja végül elmaradt.¹⁸

A királynői látogatás fiktív történeti hagyományának kialakulása

Mária Terézia pannonhalmi látogatásának hagyománya a 19. század közepén alakult ki, s a „mítosz” megszületése pontosan követhető a rendtörténeti

¹⁵ PFL AA 58. 107.: „*Sua Maiestas Serenissima Vienna curavit mihi nuntiare suum mense Junio vel Julio ad S. Martinum adventum, cui, ut inter caeteros Dominos Abbates etiam D[ominatio] v[estra] Reverendissima convenienter occurrere possit, dignetur interea, si nullum adesset, moestum sibi nigrum ex Kreditor et rochetum honestius cum quadrato ex eadem materia sericea nigra curare fieri.*”

¹⁶ Récsy Viktor a királynő látogatása kapcsán az apátság 1775. évi naplójára (*Diarium ad a. 1775*) hivatkozik, ilyen forrás azonban nem lelhető fel a Főapátsági Levéltárban. Ld.: RÉCSEY Viktor: Sz. Benedek születésének XIV. százados évfordulója és a magyar Monte Cassino, *Religio*, 39, 1880, 43. sz., 341. Ebből az időszakból nem maradt fenn olyan napló, amely dokumentálná az időszak pannonhalmi eseményeit. A bakonybéli apátság naplója az 1775. év kapcsán nem említi a királynő látogatását, a június 18. és július 11. közötti bejegyzések azonban hiányoznak a kötetből. Egy 19. század végi (?) ceruzás bejegyzés szerint „két levél kimetszve”. PFL BAL AA 8.22.

¹⁷ *Wienerisches Diarium*, 1775, Nr. 54. (8. Juli) 7.; Nr. 56. (15. Juli) 5.

¹⁸ A hercegi pár október 17-én utazott vissza Bécsből Milánóba. Ld.: *Wienerisches Diarium*, 1775, Nr. 54. (18. Oktober) 6.

irodalomban. Az állítólagos esemény kortársa, Fuxhoffer Damján (1741–1814) bencés szerzetes 1803-ban megjelent rendtörténeti munkájában, amelyben Somogyi Dániel főapáti működését is ismerteti, nem szól a királynő pannonhalmi látogatásáról.¹⁹

A főapátság történetének következő, több mint 500 oldal terjedelmű összefoglalását Czinár Mór (1787–1875) pannonhalmi levéltárnok írta meg 1848-ban, melynek során nagyban támaszkodott a főapátsági levéltár részben általa rendezett iratanyagára is.²⁰ A kéziratban maradt mű az 1775. év kapcsán ismerteti Somogyi főapátnak a királynő tervezett látogatásáról szóló levelét, azzal a megjegyzéssel: „nem tudni, mi történt a királynő jelenlétében”.²¹ Czinár tehát nem vonta kétségbe, hogy a királynői látogatásra sort került.

Czinár később átdolgozta és kibővítette Fuxhoffer művét, amelynek második kiadása 1858-ban jelent meg nyomtatásban. Fuxhoffer egy bekezdésnyi szövegéhez képest Czinár önálló fejezetté bővítette Somogyi Dániel főapáti időszakának bemutatását. Ebben kiemeli, hogy 1771 júliusában a királynő kegyéből három napig Pannonhalmán tisztelhatték a Szent Jobbot. A főapát rendkívüli buzgósággal működött közre az ereklye körüli áhítatban, aminek híre eljutott Mária Teréziához, s ezzel kivívta a királynő nagybecsülését. A fejezet ezt követően szól Mária Terézia látogatásáról, ám a szöveg homályban hagyja a kérdést, hogy az uralkodó pannonhalmi útja csak terv volt, vagy ténylegesen sor került-e rá: „*Qua potissimum re id obtinuisse videtur Daniel, ut nec lustrum integro exacto Augustissimam Dominam Religiosos huius Archicoenobii affectu vere materno semper prosecutam anno 1775 mense Julio in S. Martino hospitem venerari meruerit.*”²²

Czinár szövege tehát Somogyi Dániel főapáti időszakát Pannonhalma kora újkori történetének virágkoraként mutatja be, amelynek az 1786. évi rendfelfosztatás vetett véget. Ebben a narratívában a királynő személyes

¹⁹ FUXHOFFER (1803), 32., 43. A sorozat kéziratban maradt III–V. köteteit – amelyek a koldulórendek, a pálosok, jezsuiták, piaristák és a női rendek magyarországi kolostorait tárgyalják – a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár őrzi. Mivel Fuxhoffer a királynő állítólagos látogatása idején már szerzetes volt, írásaiban minden bizonnyal megemlékezett volna a különleges eseményről, ha arra sor került volna.

²⁰ A főapátsági levéltár iratanyaga 1803-ban került vissza Pannonhalmára a Magyar Királyi Kamara archívumából, ahová 1786-ban beszállították. A következő évtizedekben több bencés levéltáros rendezte az iratokat, s ebben a munkában 1842-től Czinár Mór is részt vett.

²¹ PFK BK 65/V.1. 406.: „*Anno 1775 Augustissima Domina vere materno affectu Religiosos hujus Archicoenobi praesenta ad S. Martinum mense Julio venturam se nunciavit. Quapropter Archiabbas filiales Abbates invitavit, ut cum Muceto et Rocheto honestiore ad augendam diei celebritatem et exhibendam optimae Matri, et Reginae apostolicae homagiale subjectionem compareant. Quid praesente Regina actum sit, non constat.*”

²² „*Ennek köszönhetően, úgy tűnik, Dániel főapát elérte és kiérdemelte, hogy kevesebb, mint öt évvel később, 1775 júliusában Szentmártonban vendégül láthassa a fenséges úrnőt, aki a főapátság szerzetesei iránt mindig is anyai érzéseket táplált.*” FUXHOFFER–CZINÁR (1858), 135.

látogatása az apátságban a „barokk aranykor” betetőzését, „megkoronázását” jelenti. Hasonló fénypontja volt ennek az időszaknak Giuseppe Garampi bíboros, bécsi nuncius 1776. évi pannonhalmi látogatása, amelyről Czinár szintén beszámol.

Penner Román (1812–1884), az esztergomi bencés gimnázium tanára röviddel Czinár könyvének megjelenése után egy német nyelvű összefoglalást jelentetett meg a pannonhalmi apátság történetéről, amelyben már tényként ír a királynő látogatásáról.²³

Fehér Ipoly (1842–1909) pannonhalmi bencés szerzetes tíz évvel később egy lexikonszócikkben – Czinár nyomán – szintén egyfajta aranykorként mutatja be Somogyi Dániel időszakát, s ugyancsak megtörtént eseményként ír Mária Terézia látogatásáról: *„Somogyi Dániel, sz.-mártoni főapát, Mária Teréziától kiváló kegye jeléül ugyanazon czímet nyeré, mellyel Magyarország püspökei bírnak; 1771-ben Sz. István jobbját Pannonhalmára viteté a boldog emlékü királynő nyilvános tisztelet végett; s 1775-ben személyes látogatásával is szerencséteté a sz. hegyet. Ezen időben lépett sz. Benedek magyarországi rendje a nyilvános oktatás terére a komáromi gymnasiumnak átvételével, melyet Mária Terézia 1780-ban bízott a szerzet vezérletére.”*²⁴

A 19. század utolsó harmadának rendtörténeti és topográfiai publikációi nagyrészt Czinár és Fehér nyomán ismertetik a pannonhalmi apátság 18. századi történetét, s ugyancsak tényként írnak a királynő látogatásáról.²⁵ Így például Récsey Viktor, a pannonhalmi könyvtár és levéltár későbbi igazgatója 1880-ban megjelent rendtörténeti tanulmányában így számolt be róla: *„Mária Terézia (...) 1775-ben személyes látogatásával rőtta le kegyeletét a szent hegy iránt, melyen egykor a Szent Jobb áldással működött.”*²⁶ Az a gondolat, hogy Mária Terézia a magyarországi kereszténység „szülőhelyeként” tekintett Pannonhalmára, a főapátsági székesegyház 1876. évi felszentelése alkalmából megjelent, I. Ferenc Józsefnek ajánlott emlékkönyvben is megjelenik: *„Felejtethetlennék a b. e. Mária Terézia királynő kegyelmi tényei (...), mellyel 1771-ben elrendelé, hogy sz. István királynak Ragusából Magyarországba visszahozatott jobbjá, mielőtt Budán elhelyeztetnék, Pannonhalmára vitesék, és a magyar népnek alkalom nyujtassék, miszerint a szent ereklyét ott tisztelhesse, hol az apostol-király az igaz hitnek első alapjait tev é le.”*²⁷

²³ PENNER (1858), 35.: *„Im nächsten Jahre ward dem Stifte das Glück zu Theil die grosse Königin Maria Theresia daselbst zu begrüßen.”*

²⁴ FEHÉR (1868), 90. A komáromi gimnázium átvétele valójában 1776-ban történt.

²⁵ RUPP (1870), 453.; FEHÉR–KRUESZ (1874), 601.; NÉMETH (1887), 3.; REISZIG (1908), 367.

²⁶ RÉCSEY Viktor: Sz. Benedek születésének XIV. százados évfordulója és a magyar Monte Cassino, *Religio*, 39, 1880, 43. sz., 341.

²⁷ KRUESZ (1876).

Mária Terézia pannonhalmi látogatása tehát a 20. század elejére már „kanonizálódott” a történeti emlékezetben, így arról *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* című sorozat 1907-ben megjelent, az apátság 18. századi történetét bemutató kötete is beszámol: „Mária Terézia királynő Pannonhalmra iránt táplált vonzalmának és nagyrabecsülésének kiváló jelét tanúsította azzal is, hogy 1775. július havában személyesen megjelent Pannonhalmán, mely alkalomra Somogyi Dániel az apátokat is berendelte.”²⁸

A királynői látogatás mítoszának továbbélése a 20. századi rendtörténeti és művészettörténeti irodalomban

A Pannonhalmi Főapátság gyűjteményeiben több, Mária Teréziához kötődő tárgyi emlék is található. Ezek egy részét valóban a királynő adományozta a monostornak az 1770-es években, amit források is alátámasztanak. A korábbi rendtörténeti és művészettörténeti irodalom ugyanakkor ezek eredetét – tévesen – a királynő állítólagos 1775. évi látogatásához kötötte. Így például Erdélyi László (1868–1947) pannonhalmi levéltáros és főiskolai tanár 1908-ban így írt Mária Terézia adományairól: „[1775-ben] maga a királyné is eljött a Szenthegyre, s emlékül megküldte arczképét, a máig meglevő aranyosgyöngyös egyházi ornátust és Szent István byssus palástját.”²⁹ Mihályi Ernő (1887–1969), a pannonhalmi főiskola tanára egy 1925-ben megjelent írásában így írt a királynő adományairól: „Mária Terézia különben maga is ellátogatott Somogyi Dánielhez, kedvelt hívéhez 1775-ben s gazdag ajándékokkal halmozta el a kolostort: aranysarkokkal ékes ébenfa ereklyetartóval, aranydíszes, fonatos hímzésű ezüstbrokát ornátussal, melyen saját kezével is dolgozott, életnagyságú képével stb.”³⁰

Mária Terézia pannonhalmi adományai közül a legkorábbi egy főpapi ornátus. A pluvialéből, miseruhából, két dalmatikából, három stólaból, manipulusból, kehelytakaróból és kehelyfedőből álló,³¹ gazdagon hímzett li-

²⁸ PRT V., 46. és 666. A kötet szerzője, Németh Ambrus (1865–1952) a királynő állítólagos látogatása kapcsán a jegyzetben Somogyi Dániel 1775. április 15-én kelt levelére is hivatkozik.

²⁹ ERDÉLYI (1908), 237.

³⁰ MIHÁLYI Ernő (1925), A pannonhalmi székesegyház 700 éves jubileumot ült, *Zászlónk*, 1925. szeptember 15., 1–5.

³¹ A pontifikális ornátus a celebráns pap és két asszisztens által bemutatott ünnepi miséhez (*missa solemnis*) szükséges paramentumokból áll. Ennek során a miseruhát és a pluvialét a celebráns, a két dalmatikát pedig a diakónus és a szubdiakónus viseli, mindegyikük stó-lával. A királynő által adományozott ornátushoz nem tartozott mitra, amint a többi általa adományozott többi paramentumegyházhoz sem. Ld. SCHMITZ-VON LEDEBUR (2016), 64–79.

turgikus öltözékegyüttes minden darabján az uralkodó címere és a 17 M.T. 70 monogram látható.³² (1–2. kép) A királynő 1770 márciusában, azaz fél évvel

1. kép. Az ún. Mária Terézia-ornátus miseruhájának hátoldala (1770).

Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

³² SERFŐZŐ (2019), 99. Az ornátust az 1786. évi rendfeloszlatáskor a pannonhalmi paramentumokról felvett inventárium is említi, s a Somogyi Dánielnek átengedett tárgyak között is szerepel, aki az uralkodó döntése alapján továbbra is használhatta az *infulatus praelatus* címet. Ld.: PRT V. 863., 874.

2. kép. Mária Terézia címere és monogramja a miseruha hátoldalán

a *reverendus* cím adományozása előtt ajándékozta a *pontificalis* ornátust Somogyi Dánielnek, ezáltal is kifejezve a pannonhalmi főapát főpapi méltóságát, *quasi episcopalis* rangját.³³ A pannonhalmi főapát – nullius apáti státuszából eredő – ordináriusi joghatóságának jeleként viselhetett püspöki jelvényeket. Már Szent István alapítólevele megengedi, hogy az apát püspök módjára, szandálban mondhasson misét. Sajgó Benedek főapátot is

³³ Szabó Jakab bencés testvér naplójában beszámol az 1770 márciusában a királynő által adományozott kazuláról, pluviáléről és két dalmatikáról: PFL AA 58. 100/a 500. Mária Terézia 1778-ban főpapi ornátust adományozott az 1776-ban létrehozott besztercebányai egyházmegye első püspökének, Berchtholdt Ferencnek is. Ld.: DIVALD (1909), 85., 87. A Mária Terézia által adományozott paramentumokra hímzett évszám rendszerint az adományozás évét jelöli, mint például a Zichy Ferenc győri püspöknek ajándékozott miseruhán is, amelyen a címer mellett a *17 M. Theresia Röm. Kais. 74* felirat olvasható. Zichy püspök ezt a miseruhát viselte a megújított győri székesegyház 1774. augusztus 15-i felszentelésekor, amely egyben aranymiséje is volt. Ld.: *Wienerisches Diarium*, 27. August 1774, Anhang, p. 3.

mitrával és pásztorbottal ábrázolja 1750 körüli portréja, s a főapátság 1786-os rendfelosztási leltára is több pásztorbotot és püspöki ornátust említ.³⁴

Somogyi Dániel főapát az 1770-es években rendszeresen misézett prelátusi méltóságát reprezentáló főpapi ornátusban.³⁵ Ilyen öltözékben (*pontificalibus indutus*) celebrált misét a pannonhalmi templomban 1771. július 16-án is, amikor „*örömkönnyek közepette, a Te Deumot énekelve helyezte a főoltárra a Szent Jobbot.*”³⁶ Két nappal később ugyanebben az öltözékben indította útra az ereklyét tovább Buda felé.³⁷ A főapát pontifikális öltözéke aligha lehetett más, mint az előző évben a királynő által adományozott ornátus.

Három hónappal később Mária Terézia egy, a Szent Jobbot ábrázoló képet is adományozott a főapátnak. Az aranyozott rézkeretben elhelyezett képhez tartozó, Mária Terézia kézjegyével ellátott hitelesítő irat szerint a képet arra az atlaszselyem kendőre festették, amellyel az ereklyét letakarták, amikor azt Raguzából Bécsbe szállították.³⁸ E fizikai kontaktus hatására a kendő maga is ereklyévé vált, amely méltóképp őrizte a Szent Jobb pannonhalmi tiszteletének emlékezetét. A felirat szerint a királynő 1771. október 10-én személyesen adta át a képet a főapátnak, aki audiencián járt az uralkodónál.³⁹ Ereklye jellege miatt a kép arra is alkalmassá vált, hogy a Szent Jobb középkori őrzési helyén, a Nagyvárad melletti Szentjobb (ma: Sâniob) községben mintegy helyettesítse az 1771-től a budai királyi palota kápolnájában őrzött ereklyét.⁴⁰ A kép – feltehetően az 1801-ben Győrben elhunyt Somogyi Dániel hagyatékából – Mándics Antal (1740–1815) zágrábi kanonok tulajdonába került, aki 1806-ban címzetes szentjobbi apát lett. Ő adományozta a képet a szentjobbi plébániatemplomnak, ahol azt a közelmúltig őrizték, mígnem a nagyváradai Szent László Egyházművészeti Múzeum gyűjteményébe került.⁴¹ (3. kép)

³⁴ *Mons Sacer* III., A.98. (Rózsa György); PRT V. 862–865.

³⁵ PRT V. 103.

³⁶ PRAY (1771), 104.

³⁷ PRAY (1771), 106.

³⁸ A hitelesítő felirat szövege: „*Praesentem effigiem dexteris S. Regis Stephani in attalico involucro, cui haec Sacra Reliquia inerat, dum Ragusae Viennam transferebatur, depingi curavimus: quod haec nominis nostri subscriptione testatum facimus. Schönbrunii 13tia Septembris 1771 / Maria Theresia.*” Alatta másik papírlapon: „*Ab Augustissima Imperatrice et Regina Hungariae Danieli Somogyi Archi-Abbati die 10. Octobr. Ao. 1771 Viennae dono data.*” Ugyanilyen képet kapott Bajzáth József későbbi veszprémi püspök is, aki a Szent Jobb Magyarországra hozatalának királyi biztosaként Bécsből Budára kísérte az ereklyét. Ld.: *István, a szent király*, Nr. 68.

³⁹ A főapát októberi bécsi útjáról: PFL AA 58. 99., 14.

⁴⁰ Szent László király 1083-ban bencés apátságot alapított itt az ereklye őrzésére, innen ered a település neve.

⁴¹ KERESZTURI (1806), 271.; KARSAI (1938), 229. Ezúton is köszönöm a képről készült fotót Lakatos Attilának, a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye kusstosának.

3. kép. Ereklyekendő a Szent Jobb ábrázolásával.
Szentjobb (ma: Sâniob), plébániatemplom

1779-ben Mária Terézia újabb adományokat juttatott Pannonhalmának. Az előző év novemberében a bécsi udvari kincstár rendezése során Mária Terézia utasítására több tucat liturgikus tárgyat és ereklyetartót kiemeltek a *geistliche Schatzkammer* gyűjteményéből, s átadták azokat a királynőnek, aki a *pietas Austriaca* jegyében különböző székesegyházaknak és kolostoroknak adományozta azokat.⁴² Ekkor ajándékozta a pannonhalmi főapátságnak a koronázási palást 1613-ban készült másolatát, valamint két ereklyetartó házioltárt. Az 1620 körül udvari megrendelésre készült ébenfa házioltárok (62×28 cm) férfi és női szentek ereklyéit és ronde-bosse zománcos aranszobrocskáit tartalmazzák.⁴³ A férfi szentek és apostolok relikviáit tartalmazó házioltárban középen a bencés rend által különösen tisztelt Szent Lambert, 7. századi vértanú püspök ereklyéje kapott helyet,⁴⁴ míg a női szentek ereklyéi között Árpád-házi Szent Erzsébeté is megtalálható. Feltehetően ezért adományozta a királynő épp Pannonhalmának a két házioltárt. (4–6. kép)

Az ajándékokat Pierer József győri segédpüspök hozta Pannonhalmára.⁴⁵ 1786-ban a főapát – néhány további tárgyjal együtt – Szily János szombathelyi püspök gondjaira bízta a palástot, majd a bencés rend visszaállítását követően, 1804-ben Eölbey János (1759–1820) szombathelyi kanonok szolgáltatta azt vissza Pannonhalmának.⁴⁶

A korábbi kutatások Mária Terézia két pannonhalmi képmásának eredetét is a királynő látogatásához kötötték, ezek azonban nagy valószínűséggel csak a 19. század első felében kerültek a főapátsági képtár gyűjteményébe. (7. kép) A főapátsági gyűjtemények 1840 körüli leltára szerint Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc egész alakos képmásai „*állítólag az uralkodópár adományai*”.⁴⁷ Kuncze Leó pannonhalmi könyvtárigazgató 1874-ben így írt ezekről: „*Ajándék útján került hozzánk Mária Terézia és férje Ferenc, két nagy olajfestmény, hagyomány szerint ő Felségeik magas kegyéből.*”⁴⁸ Az uralkodópár

⁴² ZIMNERMANN (1895), XXVI., 37. jegyzet. Ld. még: SERFŐZŐ (2019), 101. A győri akadémiai (volt jezsuita) templomnak egy Szent Kereszt-ereklyét adományozott. Ld.: BÁRDOS (1980), 138.

⁴³ *Mons Sacer* III., C.2–3. (KISS Erika); C.18. (KOVÁCS Éva) Az ereklyetartó házioltárok a *geistliche Schatzkammer* 1758. február 23-i inventáriumában az I. szekrény Nr. 11–12., a palást a II. szekrény Nr. 4. tételével azonosíthatók. ZIMNERMANN (1895), VII., XXIII.

⁴⁴ Szent István király 1030 körül Szent Lambert tiszteletére alapított bencés apácakolostort Somlóvásárhelyen, a hagyomány szerint Skolasztika nevű sánta húga számára.

⁴⁵ CZINÁR (1848), 424.: „*Pallium Giselaë S. Stephani conjugis a Regina M. Theresia donatum, medio Josephi Pierer Episcopi suffrag. Vienna oblatum obtinuit.*” Ld. még: MIHÁLYI (1928), 28.

⁴⁶ FEHÉR–KRUESZ (1874), 669.

⁴⁷ PFK BK 80/II, Nr. 86–87. „*Dicuntur per has Majestates donatae.*”

⁴⁸ FEHÉR–KRUESZ (1874), 235.; ld. még: RÉCSEY Viktor: A pannonhalmi képtár, *Budapesti Hírlap*, 1903. szeptember 24., 15.

4. kép. A koronázási palást másolata (1613). Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

5–6. kép. Mária Terézia által adományozott ereklyetartó házioltárok (1620 körül).

Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

portréiról az 1996. évi *Mons sacer* kiállítás katalógusa is azt feltételezi, hogy „Lehetséges, hogy Mária Terézia pannonhalmi látogatását követően került sor az ajándékozásra.”⁴⁹ Ennek a hipotézisnek azonban több körülmény is ellentmond. Egyrészt az 1786. évi rendfeloszlatáskor készült pannonhalmi

⁴⁹ *Mons Sacer* III., A.101–102. (GARAS Klára)

7. kép. Martin van Meytens köre: Mária Terézia képmása (1760 körül).
Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

ingóságeltár nem említi az uralkodópár portréit, illetve azok nem azonosíthatók az összeírásban.⁵⁰ Másrészt a főapátság berendezési tárgyait a felosztás során helyben elárverezték,⁵¹ a rend 1802. évi visszaállítása után pedig csak néhány kép került vissza Pannonhalmára a barokk kori festménygyűjteményből, mint például Anasztáz (Asztrik) apát 1701-ben festett (fiktív) képmása, vagy Sajgó Benedek portréja.⁵² Harmadrészt az uralkodóportrék minden bizonnyal Lotaringiai Ferenc császár halála (1765) előtt készültek. Mária Terézia ezt követően készült képmásai ugyanis kivétel nélkül gyászruhában ábrázolják a királynőt, amelyekhez párdarabként rendszerint II. József képmását is megfestették.⁵³ Ugyancsak a királynői adományozás hipotézise ellen szól, hogy a 18. században az uralkodóportrék rendszerint nem királyi adományként kerültek a magyarországi kolostorokba, hanem a rendi előjárók megrendelésére készültek. Így például 1769-ben a máriavölgyi pálos kolostor perjele, Orlay Bertalan a refektórium számára megrendelte Mária Terézia és II. József egész alakos portréját.⁵⁴ Mindezek miatt valószínűbbnek tűnik, hogy az uralkodóportrék csak a 19. század első felében, hagyatékából vagy vásárlás útján kerültek Pannonhalmára, hasonlóan a magyar főpapok apoteózisát ábrázoló képciklushoz, Pázmány Péter képmásához, vagy Antonio Zanchi oltárképeihez.⁵⁵

A korábbi kutatások ugyancsak a királynő 1775. évi látogatásához kötötték annak a kisméretű (28,2×22,2 cm) pergamenképnek az eredetét, amely Mária Teréziát ábrázolja uralkodói jelmondatával (*justitia et clementia*), a királynő névalírásával és az 1753-as évszámmal. A háttérben Gedeon midianiták elleni harcának jelenete látható, amely fölött Gedeon kardja

⁵⁰ A leltárat közli: PRT V. 876–877. Az inventárium a régi káptalanteremben 10 „különféle régi képet” említ.

⁵¹ PRT V. 714. Ld. még: VELLADICS (2000), 48. A pannonhalmi főapátság rendfelosztási iratanyagában (MNL OL, C 103, A.2759) az inventárium mellett nem maradt fenn a helyben tartott árverés licitációs jegyzéke.

⁵² PRT IV. 123.; *Mons Sacer* III. A.96., A.98. (Rózsa György)

⁵³ Mária Terézia maga és fia képmását ajándékozta 1773-ban a nagyszombati királyi egyetem számára, majd 1776-ban az általa alapított tallói királyi árvaháznak is. FLEISCHER (1932), Nr. 684, Nr. 825.; *Preßburger Zeitung*, 5. Juni 1776.

⁵⁴ DAP I. 336. Csak kevés olyan Mária Terézia-portréről tudunk, amelyet maga a királynő adományozott egy közösségnek. Így például 1745-ben egy olyan képmást adott a genti városházának, amely a város által neki ajándékozott csipkeruhában ábrázolja. 1758-ban a stájerországi Rein ciszterci apátjának, Marian Pittreichnek adományozott egy portrét magáról, hátoldalán dedikációs felirattal, amely szerint a királynő egy „maga által himzett” miseruhával is megajándékozta az apátot.

⁵⁵ *Mons Sacer* III. A.9–II. (Dobos Zsuzsanna); A.66–70. (SZILÁGYI András); A.90. (Rózsa György) A főapátsági képtár 19. századi történetéről ld.: MIHÁLYI (1928), 52–59. Itt jegyezzük meg, hogy a Rómer Flóris által 1860-ban megalapított győri Bencés Múzeum gyűjteményéből Mária Terézia egy gyászruhás mellképe került a győri Rómer Flóris Múzeum gyűjteményébe (ltsz. 55.19; 66,5×48 cm).

lebeg a NON EST HOC ALIUD NISI GLADIUS GEDEONIS [Bír. 7.14.] felirattal.⁵⁶ Az osztrák örökösödési háborúra utaló, Mária Teréziát a pogány ellenfél fölött győzedelmeskedő őszövetségi hadvezérrel párhuzamba állító, azaz a királynőt „új Gedeonként” megjelenítő kompozíció legközelebbi analógiája az egri székesegyház Oltáriszentség Társulatának albumában található. A Barkóczy Ferenc egri püspök által 1757-ben alapított konfraternitásba az uralkodópár és gyermekeik is belépek. A társulat tagnévsorát tartalmazó albumban az uralkodócsalád tagjait pergamenképek jelenítik meg, amelyek feltehetően egy bécsi miniatúrafestő munkái. Mária Terézia alakja a pannonhalmi pergamenképhez hasonló módon, bársonypárnán térdelve jelenik meg, mellette uralkodói jelmondata és autográf névalírása olvasható az 1757-es évszámmal, a háttérben pedig Gedeon midianiták elleni harcának jelenetével, amely fölött Gedon kardja lebeg a NISI GLADIUS GEDEONIS felirattal.⁵⁷ Mindezek alapján feltételezhető, hogy eredetileg a pannonhalmi pergamenkép is egy hasonló társulati album részét képezte,⁵⁸ majd a kötetből kivágva, a 19. század során kerülhetett az apátságba.⁵⁹ (8–9. kép)

Végezetül Mária Terézia állítólagos pannonhalmi látogatása kapcsán szólnunk kell még a nyúli plébániatemplomhoz kapcsolódó, minden bizonnyal újabb keletű „szájhagyományról”. A helyi hagyomány a templom felépítését ugyanis a királynő kegyes fogadalmához kapcsolja. A történet szerint Pannonhalmára menet Mária Terézia hintója felborult a falu régi, romos állapotú temploma előtt. A királynőnek nem esett baja, ezért hálából nagylelkű adományt tett, s ebből épült a ma álló templom.⁶⁰ A történet egy vándormonda, hasonló legenda kapcsolódik például a mosoni Nepomuki Szent János-templomhoz is, amely a fáma szerint szintén Mária Terézia szerencsés kimenetelű hintóbalesete nyomán épült. A nyúli történetnek annyi a valóságalapja, hogy a mai plébániatemplom Zichy Ferenc győri püspök kezdeményezésére egy kisebb, gótikus templom helyén épült fel. 1774.

⁵⁶ *Mons Sacer* III. A.100. (BODA Zsuzsanna)

⁵⁷ LÖFFLER (2010), 86., 3. kép

⁵⁸ A barokk kori társulati albumok az adott konfraternitás tagjainak névsora mellett rendszerint reprezentatív kialakítású lapokon tartalmazzák a magasabb rangú tagok nevét és címerét, olykor képmását is. A 17–18. századi magyarországi vallásos társulatok albumainak szisztematikus feldolgozására még nem került sor. A műfajról ld.: KNAPP–TÜSKÉS (1997), 924.

⁵⁹ A főapátsági gyűjtemények 1840 körüli leltárban a pergamenkép nem szerepel, csak Mihályi Ernő 1935 körül készült kéziratos képjegyzékében (Nr. 99.). Itt a méret 40×32 cm-ről 29×24 cm-re helyesbítve, ami a kép körbevágására utal. Ezúton is köszönöm Tanai Péternek az adatokat.

⁶⁰ <https://miserend.hu/?templom=582> (A letöltés ideje: 2021. ápr. 6.); ld. még: Szűcs Mihály: Mária Terézia nyúli hintóbalesete, *Nyúli Hír-vivő*, 2019. május, 8–9.

8. kép.
Mária Terézia mint „új Gedeon”.
Pergamen, akvarell (1753).
Pannonhalmi Főapátsági Múzeum

9. kép.
Mária Terézia ábrázolása az egri
székesegyház Oltáriszentség
Társulatának albumában (1757).
Eger, Főegyházmegyei Könyvtár

október 7-én kelt leiratában Mária Terézia engedélyezte, hogy az építkezés költségeit az ekkor már egy éve betöltetlen veszprémi püspökség jövedelmeiből fedezzék, amely felett így az uralkodó rendelkezett.⁶¹ Ily módon a királynő közvetve valóban egyfajta kegyura volt a templomépítésnek, amit ereklyeadományozással is kifejezésre juttatott: 1778 májusában a bécsi udvari kincstárból egy Szent Kereszt-ereklye partikulát adományoztak a nyúli templomnak, aranyozott ezüst ereklyetartóba foglalva. Az ereklyéhez tartozó hitelesítő iratot Mathias Kronberger udvari plébános, II. József gyóntatója írta alá. Az 1778 őszére elkészült templomot Somogyi Dániel pannonhalmi főapát szentelte fel október 10-én mindenszentek tiszteletére.

Facit

Mária Terézia 1775. évi pannonhalmi látogatása, amelynek során a királynő „gazdag ajándékokkal halmozta el a kolostort”, egy olyan mítosz, amelyet a 19. századi (rend)történetírás konstruált meg, a főapátság „barokk aranykorának” fénypontjaként jellemezve az eseményt. Mária Terézia valójában csak kevés magyarországi kolostort tüntetett ki személyes látogatásával. Pozsonyi tartózkodásai során többször felkereste a Notre Dame-apácák 1754-ben általa alapított zárdáját,⁶² 1751. augusztusi pest-budai látogatása során pedig ellátogatott a budavári klarissza kolostorba.⁶³ 1741–1766 között, pozsonyi és holicsei tartózkodásai során több alkalommal elzarándokolt a máriavölgyi és a sasvári templomba is, s ezt követően rendszerint együtt ebédelt a pálos atyákkal a refektóriumban.⁶⁴ A királynő látogatása a legősibb magyarországi kolostorba ugyancsak egyfajta zarándoklat lett volna. A Géza fejedelem által alapított, majd Szent István király uralkodása alatt kiépített monostor felkeresése jól illeszkedett volna Mária Terézia szakrális reprezentációjába is, amelyben fontos szerepet játszott az államalapító szent király kultusza. A királynői látogatás az apátság rangját és történelmi jelentőségét jelző, presztízsnövelő gesztus lett volna, a történelmi emlékezet ezért is „stilizálta” azt megtörtént eseménnyé. Ezt tükrözi egy 1929-es rendtörténeti írás is: *„A XVIII-ik század második felében a régi fényes szép napok térnek vissza Somogyi Dániel főapátsága alatt. Pannonhalmán, az apátságokban építkezések folynak, Pannonhalma főiskolája doktori fokozatokat osztogat. Tevékeny tu-*

⁶¹ ACP 219–222.

⁶² *Wienerisches Diarium*, 20. August 1766, 4.; *Preßburger Zeitung*, 8. April 1767, 4.

⁶³ SCHWARCZ (2001).

⁶⁴ SERFŐZŐ (2010), 1218.

*dományos munkásság indul meg. Somogyi főapát a rend történetét akarja megírni. A rendi gyűjtemények gyarapodnak. Az egész rendet a maurinusok szelleme élte. Kifelé is fény, tekintély vette körül a rendet. (...) Mária Terézia személyesen is meglátogatta a pannonhalmi főmonostort 1775-ben. Ő adta vissza a Gizella királynétól Szent István számára készített házipalástot, díszes főpapi ornátust ajándékozott a kolostornak, melynek díszítései az ő keze munkája. Minden a szebb jövő ígéretével biztatott, mikor II-ik József 1786-ban a legrégebb magyar rendet több más renddel együtt feloszlatta.*⁶⁵

Pannonhalma újkori történetében az első uralkodói látogatásra tehát csak 1807-ben került sor, amikor I. Ferenc a budai országgyűlésre utazva április 5-én felkereste a főapátságot. A látogatásról szóló korabeli tudósítás Szent István méltó utódként méltatta az uralkodót, aki 1802-ben lehetővé tette a rend és az apátság visszaállítását: *„Maga a Felső érezni látszatott azon szent régiségnek tiszteletre méltó maradványit, és amit Felsőges hatalmával újra helyre állított vala, annak lételén örvendezett. Úgy is tetszett, mintha Ő vele Sz. István, Szent László s több első Királyaink megelevenedtek volna, hogy ott erősítsék meg a Keresztény Vallásnak jótévő erejét, ahol ez Hazánkban legelőször plántáltatott. (...) mintegy második István Király, a jövőre maradó nézve egy új nevelő házat állított, mellyből nemcsak a Magyar Anyaszentegyház, hanem a tudományok, és polgári hivatalok is több munkás tagokat reménylhetnek.*⁶⁶

1852. június 30-án I. Ferenc József is ellátogatott az apátságba, amiről szintén dinasztikus összefüggésben számolt be a korabeli sajtó: *„Ő Felsőge (...) harangszó s mozsarak moraja, és muzsika-kiséret mellet hagyá el azon helyet, hol egykor sz. István és László királyok és Imre herczeg tartózkodának.*⁶⁷ A pannonhalmi bazilika 1876. évi felszentelésekor elhangzott főapáti beszéd ugyancsak a főapátság és a magyar királyok különleges kapcsolatát hangsúlyozva hódolt az uralkodó előtt: *„Pannonhalmának sz. István adta szép kiváltságait, de a szent szék megerősítő s azért Pannonhalma az örök hála adójával tartozik miként a szent széknek, úgy az apostoli királyoknak is, kiknek kegyében mindenkor bőven részesült! (...) Szívünk ellágyul, valahányszor Sz. István, Sz. Imre, Sz. László, Kálmán, Béla, András, d. e. Mária Terézia nevét mondjuk ki, úgy dagadoz szívünk, midőn Ferencz Józseff ölséges urunk királyunk nevét hangoztatjuk, mert érezzük, hogy királyi kegyeiért legmélyebb hálával tartozunk.*⁶⁸

A 19. századi történeti emlékezet tehát ebbe a nagyívű történeti narratívába illesztette be Mária Terézia Pannonhalmának nyújtott adományait,

⁶⁵ NISZLER (1929), 41.

⁶⁶ *Hazai Tudósítások*, 1807, 32. sz. (április 22.), 263.

⁶⁷ *Katholikus Néplap*, 1852, 29. sz. (július 14.), 231.

⁶⁸ *Magyar Sion*, 7, 1876, 838., 842.

amelyek nagy részét a főapátságnak sikerült az 1786. évi rendfelosztás idején megmentenie, majd az 1802-es visszaállítás után visszaszereznie és máig megőriznie. A 19. századi (rend)történetírás a királynő kegyes adományainak adekvát értelmezési keretként „teremtette meg” az uralkodó 1775. évi pannonhalmi látogatásának (fiktív) hagyományát. A tárgyak azonban enélkül is kézzelfogható tanúságai annak a különleges tiszteletnek és megbecsülésnek, amelyet az „apostoli királynő” az ősi monostor iránt tanúsított.

Források

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Magyar Kancelláriai Levéltár

A 39 = Acta generalia

PFK = Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár

Kézirattár

BK 65/V.I. = CZINÁR, Maurus (1848), *Historia Monasterii S. Martini de Sacro Monte Pannoniae*.

BK 80/II. = *Catalogus Collectionis Naturalium et Artefactorum in Archicoenobio S. Martini... existentis. Conscribere coepit Fabianus Szeder, absolvit et Repertorio instruxit Maurus Czinár.*

PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

FL = Főapátsági Levéltár

AA = Acta antiquiora

58. 100/a = Diurnale quotidianum authore Reverendo ac Religioso in Christo Fratre Iacobo Szabó OSB (1740–1770)

BAL = Bakonybéli Apátság Levéltára

AA = Acta Antiquiora

1.22. = *Prothocollum Abbatiae Sanctorum Mauritii et Sociorum Martirum in Bakony Bél*

Bibliográfia

- ACP = *Acta Cassae Parochorum*, 3. füzet. Székesfehérvári, kalocsai, csanádi és győri egyházmegye. Művészettörténeti adatok, gyűjt. BÓNISNÉ WALLON Emma, Budapest 1971 (A MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai VII).
- BÁRDOS Kornél (1980), *Győr zenéje a 17–18. században*, Budapest.
- DAP = *Documenta Artis Paulinorum I. A Magyar rendtartomány monostorai, A–M*, Budapest 1976 (A MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai).
- DÉNESI Tamás (2020), Szerzetesi élet a 18. századi Bakonybélben, in *Vallis sanctorum. Fejezetek a bakonybéli monostor ezeréves történetéből*, szerk. DÉNESI Tamás, Bakonybél–Pannonhalma, 87–132.
- DÉNESI Tamás (2021), *A Pannonhalmi egyházmegye zsinatai*, Budapest.
- DIVALD Kornél (1909), *A Besztercebányai Múzeum kalauza*, Budapest.
- ERDÉLYI László (1908), A pannonthalmi főapátság, in *Győr vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Budapest (Magyarország vármegyéi és városai), 222–249.
- FEHÉR Ipoly – KRUESZ Krizosztom (1874), *Győr megye és város egyetemes leírása*, Győr.
- FEHÉR Ipoly (1868), Benedek-rendiek, in *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*, 6, Pest, 83–92.
- FLEISCHER, Julius (1932), *Das kunstgeschichtliche Material der geheimen Kammerzahl- amtsbücher in den staatlichen Archiven Wiens von 1705 bis 1790*, Wien.
- FORGÓ András (2017), *Egyház, rendiség, politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. századi országgyűlésein*, Budapest.
- FRAKNÓI Vilmos (1901), A Szent Jobb, *Századok*, 35, 880–904.
- FUXHOFFER, Damiani – CZINÁR, Maurus (1858), *Monasteriologiae Regni Hungariae*, Tom. I., Pestini.
- FUXHOFFER, Damiani (1803), *Monasteriologiae Regni Hungariae in qua libris V., Liber I, Weszprimi*.
- István, a szent király* = *István, a szent király*, szerk. KERNY Terézia – SMOHAY András, Székesfehérvár, 2013.
- KARSAI Géza (1938), Szent István király tisztelete, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, III, szerk. SERÉDI Jusztinián, Budapest, 155–256.
- KELÉNYI György (1996), A monostor épületei és építési tervei a 18. században, in *Mons Sacer*, II, 59–68.
- KERESZTURI József Alajos (1806), *Compendiaria descriptio foundationis ac vicissitudinum episcopatus et capituli M. Varadensis*, Magno Varadini.
- KISBÁN Emil (1940), *A magyar pálosrend története, II. kötet (1711–1786)*, Budapest.

- KNAPP Éva – TÜSKÉS Gábor (1997), A barokk kori társulati élet forrásai, *Századok*, 131, 923–936.
- KRUESZ Krizosztom (1876), *Emléklapok, melyeket a pannonhalmi szent Benedekrend a főmonostori székesegyháznak főmagasságú Simor János bibornok által 1876. aug. 27. történt negyedik fölszenteltetése alkalmából a jelen és az utókornak nyújt*, Bécs.
- LÖFFLER Erzsébet (2010), Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Barkóczy albuma, *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae*, 37, 83–103.
- MIHÁLYI Ernő (1928), Pannonhalma, *Magyar Művészet*, 4, 1–59.
- Mons Sacer = Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*, I–III, szerk. TAKÁCS Imre, Pannonhalma, 1996.
- NÉMETH Ambrus – FINÁCZY Ernő (1900), A pannonhalmi főapátok förendisége, *Századok*, 34, 750–754.
- NÉMETH Vilmos (1887), Mária Terézia halálának megünneplése a komáromi kath. gimnásiumban, in *A pannonhalmi Szent Benedek-rend komáromi katolikus gimnáziumának értesítője*, Komárom, 3–28.
- NISZLER Teodóz (1929), A Szent Benedek-rend történelmi szerepe, in *A pápai Szent Benedek-rendi Katolikus Gimnázium Értesítője*, 1928/1929, Pápa, 22–47.
- PENNER Román (1858), Erzabtei Martinsberg, in *A Pannonhegyi Szent Benedek-rendi esztergomi fő-gymnásiumának programja az 1857/58. tanév végén*, Esztergom, 25–36.
- PRAY, Georgius (1771), *Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungarorae regis*, Vindobonae.
- PRT IV. = MOLNÁR Szulpicz (1906), *A Pannonhalmi Főapátság története. Negyedik korszak (1535–1708)*, Budapest.
- PRT V. = NÉMETH Ambrus (1907), *A Pannonhalmi Főapátság története. Ötödik korszak (1709–1802)*, Budapest.
- REISZIG Ede (1908), Győr vármegye és város története, in *Győr vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Budapest (Magyarország vármegyéi és városai), 250–419.
- RUPP Jakab (1870), *Magyarország helyrajzi története. I. Az Esztergami egyház-tartomány*, Pest.
- SCHMITZ-VON LEDEBUR, Katja (2016), *Gottes Lob. Kaiserliche Textilien aus der Zeit Maria Theresias*, Wien.
- SCHWARCZ Katalin (2001), Mária Terézia látogatása a budai klarisszáknál 1751. augusztus 8-án, *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 29, 135–159.
- SERFŐZŐ Szabolcs (2019), Mária Terézia magyarországi egyházi adományai, in *Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*, szerk. MACZÁK Ibolya, Budapest, 89–108.
- SERFŐZŐ Szabolcs (2010), A zarándokhelyek szerepe a Habsburg-dinasztia reprezentációjában a 17–18. században, *Századok*, 144, 1183–1223.

Staatshandbuch = Kayserlich- und königlicher Staats- und Stande-Kalender mit einem Schematismo gezieret, Wien, 1776.

STRESKA, Martin (2019), *Annalium ordinis s. Pauli primi eremitae monachorum... 1749–1775*, ed. WEINRICH, Lorenz – ŚWIDZIŃSKI, Stanisław, Coesfeld.

VELLADICS Márta (2000), Szerzetesrendi abolíció Magyarországon (1782–1790). *Levéltári Közlemények*, 71, 33–52.

ZIMMERMANN, Heinrich (1895), Inventare, Acten und Regesten aus der Schatzkammer des Allerhöchsten Kaiserhauses, *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 16, I–LIX.

Serfőző Szabolcs

The Myth of Queen Maria Theresa's Visit to Pannonhalma and Her Donations to the Abbey

The literature on Pannonhalma over the past 150 years has repeatedly claimed that in July 1775 Queen Maria Theresa visited the Benedictine Archabbey. According to a letter by Archabbot Dániel Somogyi (1720–1801) to the Abbot of Bakonybél on 15 April 1775, the queen really envisaged a visit to Pannonhalma in the summer of the year. However, by every indication, the visit was cancelled. No documents testify that the queen had ever visited the Archabbey. The paper analyses the process how the fictive historical tradition of the queen's visit evolved in the mid-19th century and how it was integrated in the 20th century interpretation of the queen's donations to the Archabbey in Pannonhalma.

